

Kārumu kārbas

No kreisās Jautrīte Putniņa (1.no kreisās), sēž viņas brālis Gundabs Putniņš;
Valmiera, ap 1932. - 1933.gadu; Jautrītes tēva Konrāda Putniņa foto

“Onkulis, kas cauru dienu vārīja konfektes – gotiņas. Tieši pretī Valmieras vecam teātrim, ielas otrā pusē arī šodien ir akmeņiem mūrēta siena. Tā bija arī manā bērnībā. Tikai mūrī bija biezas durvis ar ieapaļu durvju augšpusi. Arī aile mūrī bija tāda pat. Izskatījās kā ieeja cellē. Durvis vērās smagi un uz iekšu. Bija jāuzmanās, jo nākošais solis jau gāja uz leju – uz zilgana akmens pakāpi. Te es vēl turējos pie durvju kloķa. Tad nāca nākošās divas pakāpes uz leju un te bija jānāk durvis kārtīgi aizvērt, citādi Onkulis bārās, viņam dziestot katls. Pagrabiņam nebija logu. Grīdas vietā – ciets melns klons. Pa kreisi – smaga, tumši brūna koka lete, aiz kuras šeptējās Onkulis. Viņam aiz muguras pie sienas daži plaukti, kur stāv gatavās paciņas un pasūtījumi – pavisam nedaudzi. Pats Onkulis lielām brūnām acīm, lielu degunu un plāniem matiem. Vēderam priekšā – ādas skotele (širce) un rokās liela metāla karote garā kātā. Onkulim pašam a kreisi – nemiņīgi kuroša un sprēgājoša melna plīts ar mi-ī-ī-lzīgu apaļu melnu čuguna katlu bez vāka. Tur tad arī vārījās tas garšīgums. Vel telpā pie sienas pretim durvīm stāvēja lielās laucinieku piena kannas. Un viss (kannas bija apsvīdušas un ļoti aukstas). Ienākt un aizvērt durvis trīs gadu vecumā bija grūts

uzdevums, bet tūlīt jau visu manu ķermeni apņēma pienīgā smarža.

Viņš - Onkulis neko nelika klāt, ne riekstus, ne rozīnes, ne garšvielas. Tikai piens un cukurs un nepārtrauktā biezināšana virs uguns. Viena brūnā acs pavērās manī, otra lūrēja uz katlu:

“Ko gribēsi? Vai siltu?”

Es māju ar galvu. Parunāt nebija iespējams, mute pilna ar siekalām.

Tad Onkulis paņēma tādu apaļu papīrīti (tādos bija arī fabrikas saldumi) kreisā plaukstā, ar karoti paņēma no katla krietnu ņuku un ielika papīrā, ātri saspieda garenu un nometa uz letes stāvošajā šķīvī. Vārošs tak! No karotes nokarājās tādi dzeltenī matī, kas sacietēja. Ja kāds nobira uz letes, es varēju tos apēst. Un tad jau manās plaukstās iegūlās siltais, staipīgais ne ar ko nesaldzināmais kārumš. Lielāko tiesu visi apēda tieši no katla izceltās porcijas.

“Kā viņš zināja, cik jāvāra?”

Man liekas – porcija maksāja 5 santīmus, bet apēst vairāk par vienu pat lielie nevarēja.”

No pianistes Jautrītes Putniņas 2008.gadā rakstītajām Valmierā pavadītās bērnības atmiņām.

Rūdolfs Blaumanis
Skroderdienas Silmačos
Luga. Trešais skats.

Rūdis, Kārlēns.

Kārlēns. Atmini, Rūdi, - kas man te krūzē?

Rūdis. (*papirosu atkal iesprauzdams zobos*). Un atmini, - kas man zobos?

Kārlēns. Ā! ... Ja dosi papirantu, tad došu no krūzes. Palūko!
(*Sniedz viņam krūzi. Rūdis dzer.*)

Rūdis. Va, pagāns! Tā jau misa! Cik gārda! Dod vēl drusku!

Kārlēns. Papirantu!

*Rūdis iesprauž Kārlēnam papirosu zobos un aizdedzina to.
Kārlēns Rūdim no jauna dod dzert.*

Kārlēns. (*Pīpēdams*). Kura zarta šitā ir?

Rūdis. „*Nezabutka.*”

Kārlēns. Tās es nezinu. Es vienādiņ pīpēju „*Generāl Skoboļev*”.
Bet nav tagad naudas. Nelon arī tā pa kastītei pirkt. Iznākot
daudz lētāk, kad pats štapē. Vanagu Brenčam ir tāda mašīna...

Rūdis. Zinu gan. Jā, iznāk lētāk. (*Dzer*). Lai veselība darītājam!

Kārlēns. Skāde, ka nav cukura, ko damest. Tad iznāktu vēl
gārdāks.

Rūdis. Kad daliktu medu?

Kārlēns. Še – daliec!

Rūdis. Medus jau vēl tropā...

“Skroderdienas Silmačos”.
Alfrēds Jaunušans - Rūdis, 1955. gadā.

“Skroderdienas Silmačos”.
Uldis Norenbergs un Voldemārs Šoriņš,
1975. g. A. Vītiņa foto.

Saldumu ražotājs A. Abrikosovs un dēli

Pirmais krievu izcelsmes šokolādes ražotājs bija Aleksejs Abrikosovs, kurš bija nācis no saldumu gatavotāju dzimtas. Saldumu ražotāju dinastijas aizsācējs bija dzimtcilvēks Stepana Nikolajevs, kurš no Penzas guberņas 1804. gadā ieradās Maskavā, lai atvērtu darbnīcu un uzsāktu saldumu gatavošanu un tirgošanu. Muižnieks bija Stepanu palaidis uz Maskavu, lai, ražojot konditorejas izstrādājumus, viņš varētu pelnīt naudu muižniekam un kā dzimtcilvēks nomaksāt muižas nodevas. Rūpals gāja no rokas, un 1814. gadā Stepana sev un ģimenei bija nopelnījis brīvlaišanu. Stepanam piešķirtais jaunais uzvārds Abrikosovs nebija nejaušība – viņš prata no augļiem gatavot izcilus saldumus. Ar laiku darbnīcu paplašināja, dinastijas turpinātājs Aleksejs 19. gs. 50. gados atvēra šokolādes fabriku, 1875. gadā papildus sāka tirgot tēju, bet 80. gados fabrika kļuva par akciju sabiedrību "A. U. Abrikosovs un dēli". Aleksejam Abrikosovam bija 22 bērni – 10 dēli un 12 meitas, 17 nodzīvoja līdz vecumdienām.

1874. gadā fabrika tika nodota divu vecāko dēlu pārziņā, vēlāk to pārvaldīja 5 dēli. 1894. gadā saldumu ražošanas vajadzībām nopirka cukurfabriku, kuru vadīja 2 Alekseja dēli. Rūpals veiksmīgi attīstījās un 20. gs. sākumā Abrikosova akciju sabiedrībā nodarbināja 1900 strādnieku. Fabrika ražoja kompotus, iecukurotus augļus, marcipānu, biskvītu, kameles, šokolādi un šokolādes konfektes, arī konfektes ar augļu pildījumu, pavisam 750 saldumu veidus, 80 no tiem bija šokolādes. Abrikosova fabrikas lielākā konkurente bija Einema fabrika.

Aleksejs Abrikosovs bija ne tikai izcila produkta radītājs, viņš pievērsa uzmanību arī mārketingam. Viņš uzskatīja, ka ir par maz radīt izcilu produktu, tas ir jāprot arī pārdot, tādēļ iepakojuma izstrādē pieaicināja profesionālus māksliniekus. Lai piesaistītu pircējus, iepakojumā tika pievienoti dažādi pārsteigumi, piemēram, to laiku populāru aktieru foto. A. Abrikosovs bija parūpējies par iepakojumu, kas domāts bērniem – ar pīlīšu, rūķīšu attēliem. Abrikosova fabrikai pieder

konfektes "Zoss kājiņas", "Vēža kakliņi", "Pīļu knābīši", kā arī Salaveču un zaķīšu šokolādes figūriņas. Abrikosovu produkcija trīs reizes uzvarēja Viskrievijas Mākslinieciskās rūpniecības izstādē (mūsdienu izpratnē Viskrievijas rūpnieciskā dizaina izstāde). 1899. g. Abrikosova fabrikai piešķīra goda nosaukumu "Viņa Augstības Imperatora galma piegādātājs". Viņa veikalu tīkls bija teju visas impērijas teritorijā.

Līdz 1870. gadam augļi saldumu un konservu ražošanai tika iepirkti Francijā, bet tad Abrikosoviem ienāca prātā šo precī ražot uz vietas. Imperators Aleksandrs III atļāva netālu no Simferopoles iegādāties zemi augļu dārzu ierīkošanai, dažus gadus vēlāk Simferopolē uzcēla fabriku kompotu un iecukurotu augļu ražošanai. Stāstīja, ka strādniecēm darba laikā lika dziedāt, lai tās neēstu augļus un citus izstrādājumus. Toties darbiniekiem bija privilēģija iegādāties saražoto produkciju 10 reizes lētāk, nekā tā tika laista pārdošanā. Abrikosovi bija 5 lielāko Krievijas saldumu fabriku skaitā. Atbilstoši tā laika tradīcijai, tika veikti labdarības darbi, ar tiem nodarbojās Alekseja Abrikosova sieva Agripina. 1889. gadā viņa nodibināja bezmaksas dzemdību vietu un slimnīcu sievietēm (ar 5 gultas vietām), bet 1906. gadā par Agripinas ziedotajiem līdzekļiem tika uzcelta sieviešu slimnīca ar 51 gultas vietu. Slimnīcai piešķīra tās labdares Agripinas Abrikosovas vārdu. Pēc revolūcijas slimnīcu pārdēvēja Ņeņina dzīvesbiedres Nadeždas Krupskajas vārdā, bet 1994. gadā tā atguva dibinātājas vārdu. 1870. gadā A. Abrikosovam par nopelniem piešķīra goda pilsoņa nosaukumu, 1879. gadā komercpadomnieka titulu, bija arī apbalvojumi – 2. pakāpes Sv. Annas ordenis, 2. pakāpes Sv. Staņislava ordenis, medaļa uz Sv. Andreja lentas "Par uzcītību". Pēc revolūcijas saldumu fabrika tika nacionalizēta un 1922. gadā to pārdēvēja par "Babjevskij" – Maskavas Sokoļņiku rajona Izpildu komitejas pārstāvja Pētera Babajeva, pazīstama strādnieku kustības dalībnieka, vārdā. Ar šo vārdu fabrika turpina darboties arī mūsdienās, kā arī no jauna dibināts Abrikosova koncerns.

Konfekšu kārbā ABRIKOSOV no Jelgavas muzeja krājuma

Par augsto produkcijas novērtējumu un godalgu saņemšanu izstādēs A. Abrikosova un dēlu akciju sabiedrība ieguva tiesības uz savu izstrādājumu iepakojuma izmantot Krievijas Impērijas gan mazo, gan lielo ģerboni, zem kuriem ir arī norādes – gadskaitļi, kad godalga saņemta.

Inese Deksnē – Jelgavas muzeja Vēstures un izglītojošā darba nodaļas vadītāja

Cigaretetes

Vārds *cigārs* oriģinālā radies no maiju vārda *sikar* – smēķēt sarullētas tabakas lapas un si'c tabaka. Spāņu vārds *cigarro* ir kaut kur pa vidu starp maiju vārdu un šodien lietoto. Angļu valodā vārds sāks lietot ap 1730.gadu.

Tabakas augu dzimtene ir Amerika. Tabakas vēsture ir pilna ar pretrunām. Par ko tikai to savulaik neuzskatīja – par dievu dāvanu un velna vīraku, līdzekli pret daudzām kaitēm un nāvējošu dziru. To cildināja, ar to cīnījās – un tas viss turpinās līdz pat mūsdienām. Tagad tabaka ir pieskaitāma visvairāk izplatītajām baudvielām.

Lai arī smēķēšana dažādās pasaules vietās bija zināma jau vairāk kā 5000 gadu pirms mūsu ēras (galvenokārt kā šamanisma rituālu sastāvdaļa), smēķēšana Eiropā kļuva populāra tikai 17. gadsimtā, kad no Amerikas ienāca tabaka, bet no Arābu zemēm – opijs. 20. gadsimta sākumā sabiedrībā sāka plaši runāt par smēķēšanas kaitīgumu. Tika atklāts, ka smēķēšana ilgtermiņā būtiski palielina risku iegūt dažādas nāvējošas slimības, tādēļ tika uzsākti dažādi ierobežošanas pasākumi, kas turpinās arī mūsdienās.

Cigarete (vācu: *zigarette*, franču: *cigarrete* – neliels cigārs) ir smēķēšanai domāts tabakas izstrādājums, kas sastāv no papīra cilindra, kurā iepildīta smalki sagriezta tabaka.

Visbiežāk smēķēšana notiek izmantojot *cigaretetes* – tās var būt uztītas izmantojot cigarešu papīru vai arī rūpnieciski izgatavotas un komerciāli izplatītas jau gatavas.

Smēķējot viens cigaretes gals tiek aizdedzināts, bet pa otru sadegušās tabakas dūmi tiek ieelpoti. Aizdedzinātajā galā izveidojas kvēlojoša ogle, kura tiek uzkarsēta līdz pat 900 grādiem ar katru elpas vilcienu. Lielākoties mūsdienās cigaretēm vienā galā atrodas no celulozes izgatavots filtrs, kas aiztur darvas un citu kaitīgu vielu ieelpošanu, tomēr cigarettes var būt arī bez filtra. Papīrs, kas aptver tabaku, ir izgatavots no linšķiedras vai citiem materiāliem. Rūpnieciski ražota

cigarete vidēji ir 84 milimetrus gara un diametrā no 7 līdz 8 milimetri. Tās pārdod paciņās, kurās parasti ir 20 cigarettes.

Smēķēšana izraisa atkarību un ir kaitīga cilvēka veselībai. Vidēji vienā cigaretē ir 0,5–2% nikotīna. Tā satur arī oglekļa monoksīdu jeb tvanu, poloniju, rādiju, cēziju, arsēnu, niķeli, amonjaku un citas vielas. Daļa no šīm vielām un ķīmiskajiem savienojumiem ir radioaktīvas un ar mutagēnu, kancerogēnu iedarbību. Tabakas dūmos ir četras reizes lielāka cilvēka organismam kaitīgu vielu koncentrācija nekā auto izplūdes gāzēs un, izsmēķējot paciņu cigarešu, gaisā rodas 3,5 reizes lielāka radioaktīvā polonija koncentrācija, nekā to pieļauj starptautiskās vienošanās par radiācijas daudzumu gaisā. Tiek lēsts, ka, izsmēķējot vienu cigaretē, cilvēks saīsina savu mūžu par 11 minūtēm, bet kopumā smēķētājs šī ieraduma dēļ zaudē 14 gadus no savas dzīves.

Smēķēšana gadā nogalina vidēji 5 miljonus cilvēku. No visiem nāves gadījumiem, kuru iemesls ir saslimšana ar vēzi, 25% ir saistīti ar smēķēšanu. Īpaši kaitīga smēķēšana ir pusaudža gados, kad organisms strauji attīstās un ir uzņēmīgāks pret kaitīgiem faktoriem.

31. maijā pēc Pasaules veselības organizācijas iniciatīvas tiek atzīmēta **Pasaules diena bez tabakas**, kuras mērķis ir piesaistīt sabiedrības uzmanību ar smēķēšanu saistītiem veselības riskiem un atbalstīt efektīvu politiku tabakas patēriņa samazināšanai.

Cigarešu kārbas, padomju periods, 20.gs. 70. - 80.gadi

Taras un iesaiņojamā materiāls Valmieras muzeja krājumā

Iesaiņojuma galvenie uzdevumi:

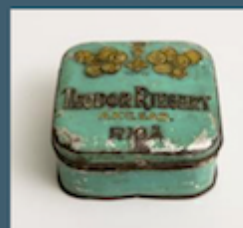
- Saturēt preci/produktu
- Informēt patērētāju
- Nodrošināt ērtu produkta lietošanu
 - Aizsargāt produktu pret:
- nelabvēlīgiem apkārtējās vides apstākļiem
 - sekundāro piesārņošanu
 - produkta un kvalitātes zudumiem uzglabāšanas un transportēšanas laikā
- aizsardzība pret kaitēkļiem, graužējiem

Valmieras muzeja krājumā pastāv kolekcija "iesaiņojamais materiāls". Tajā ietilpst dažādas papīra, kartona, koka, ādas un metāla skārda kārbas, kastes un kastītes, grozi, apdrukāta papīra rullji, dažādu materiālu maisi un maisiņi. Dažreiz iesaiņojumā ir saglabāts arī kārbas saturs, piemēram cigarešu paciņas ar cigaretēm. Konfekšu kārbas muzeja krājumā parasti gan nonāk bez konfektēm.

Iesaiņojuma materiālu kolekcijā ir tikai nedaudz vairāk par simts krājuma vienībām. Neliela daļa ir nosacīti dēvējama par "kārumu kārbām", šoreiz ar to saprotot saldumu un cigarešu/papirosu iesaiņojumu kārbas. Iesaiņojuma kārbu iekļaušana krājumā nav muzeja krājuma veidošanas prioritāte. Taču kārbas ir daļa no cilvēku dzīves. Parasti skaistā kārbā iesaiņots produkts tiek uzskatīts par labu dāvanu. Vienlaikus tā ir arī produkta pastāvēšanas liecība un atspoguļo attiecīgā laika dizaina vērtības. Tā laika gaitā Valmieras muzeja krājumā ir izveidojusies neliela saldumu un tabakas kārbu kolekcija.

Dajai kārbu ir labi salasāmi uzraksti. Līdz ar to samērā viegli noteikt, kas kārbā glabāts. Valmieras muzejā krājumā ir iesaiņojuma kārbas ar ļoti izteiksmīgu izgatavotāja pašreklāmu – gan A. Abrikosova, L.W. Goegingera, V. Ņuzes, gan fabriku "Laima" un "Uzvara". Kārumu kārbas bieži vien ir apdrukātas ar sociāli politiskās reklāmas elementiem un saukļiem, piemēram, monpansjē ledeņu kārbas ar caru

portretiem sakarā ar Romanovu dinastijas trīs simtgadi 1913.gadā, uzraksts uz konfekšu kārbas "DARBS – LATVJU TAUTAS TIKUMS" 1934.gadā, cigarešu iesaiņojumi ar uzrakstiem "Padomju Latvijas 20 gadi. 1940–1960" 1959.gadā, "Sveiciens 1.Maijā", "Līgo" un "Latvija". Saldumu un cigarešu izgatavotāju un tirgotāju reklāmas bija skatāmas ne vien uz iesaiņojuma, bet arī laikrakstu, žurnālu un kalendāru lapās. Interesanti, ka dažu skārda kārbu dizains saglabājies nemainīgs vairāk kā simt gadus. Tādas pašas kārbas tiek izmantotas ledeņu un cigarešu saiņošanai arī šodien.

Ledeņu kārbas.

G. Landrins, 20. gs. sākums. T. Rigerts. 20. gs. 20. gadi.

Bieži vien uzraksti uz kārbām, kas nonākušas muzeja krājumā, ir nodzisuši, nodiluši vai to nav bijis vispār. Tādos gadījumos reizēm palīdz priekšmeta kādreizējā īpašnieka stāsts. Biežāk kāda konfekšu, tabakas vai tējas kārbas piedzīvojusi garu mūžu kā rotaslietu lādīte, rokdarbu, diegu vai pogu kastīte, dažāda izmanta matu rullju glabāšanai un citām svarīgām vajadzībām. Dažs īpašnieks kārbu mantojis no mammas vai pat vecmāmiņas un viņam nav ne jausmas, kas tajā sākotnēji bijis. Kārbās saiņota arī kafija, kakao, melase, cieta, halva, pūderis, sērkoksiņi un sērkoksiņu kārbas, tabaka, cigāri, cigaretes, patafona adatas, rakstāmspalvas, rakstāmmašīnu lentas, smaržu pudelītes, rotaslietas u.c. Rotu glabāšanai gan gatavotas speciālas greznas kārbas, kas bija dārgas un tās ne katrs varēja atļauties. Tāpēc bieži vien iztika pielāgojot kādu skaistāku saldumu kārbu šai vajadzībai. Tā ne viena vien konfekšu kārbas piedzīvoja renesansi kā improvizēta "rotaslietu lādīte".

L.W. Goegginger transports pie H. Pius veikala Valmierā Rīgas ielā 55 (tagad 39)

Amatnieku kooperatīva veikala Valmierā iekšskats, 1927.g. Labajā malā - cigarešu reklāmas plakāts

Konfekšu rūpnieka Oskara Bērziņa veikala iekšskats Valmierā Rīgas ielā 1